

O'ZBEKISTONDA IQTISODIYOTNI TRANSFORMATSIYALASHUVI SHAROITIDA SANOAT TARMOQLARI VA KORXONALARI KOOPERATSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI

Xomidov Mirodiljon Xasanboy o'g'li
Farg'ona politexnika instituti, tayanch doktorant
murodil.xomidov@inbox.ru,
+998911582356

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-sentabr 2023-yil
Tasdiqlandi: 26-sentabr 2023-yil
Jurnal soni: 8
Maqola raqami: 19
DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v8i8.811>
KALIT SO'ZLAR/ Ключевые слова/ keywords

Yakuniy mahsulot, *eksport salohiyati*, kichik sanoat kompaniyalari, tayyor mahsulot, kooperatsiya, kichik biznes, eksport, kichik tadbirkorlik, ishlab chiqarish infratuzilmasi, venchur sarmoyasi.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasining sanoatida tarmoqlararo va korxonalar kooperatsiyasini joriy etishning ahamiyati hamda uni iqtisodiyotni rivojlanishidagi o'rni, bugungi kunda jamiyat farovonligi yo'li yoritilgan. Undan tashqari amaliy yondashuvlar innovatsion jarayonlarni yangi bosqichga olib chiqish darajasi ko'rib chiqilgan. Sanoatlashuvda iqtisodiyotning xalqaro va milliy miqyosda turli yondashuvlari amaliyotda qay tarzda namoyon bo'lishi hamda mamlakatimizda ushbu yo'nalishda amalga oshirilishi lozim bo'lgan chora tadbirlari o'rganilgan. Shuningdek, yurtimizda iqtisodiyotning sanoat sektorini rivojlantirishda sanoat korxonalarini kooperatsiyasining dolzarbligi, va xorijiy tajribalar asosida kooperatsiya faoliyatini olib borish usulining afzalligi yoritilgan.

Kirish. Mamlakatimiz iqtisodiyotida amalga oshirilayotgan ijobiy o'zgarishlar natijasida aholimiz hayot tarzi yaxshilanib borayotganligini e'tirof etish zarur. Iqtisodiy siyosat keng ko'lamli iqtisodiy-ijtimoiy dasturlarning hayotga tatbiq etilishi bilan sanoat tarmoqlarini rivojlantirish uchun zamin yaratmoqda. Xususan, sanoat sohasi ham mamlakatimizda mustaqillik yillarida chinakam rivojlanish bosqichiga olib kelindi. Ushbu tarmoq bugungi kunda yuqori texnologiyali sanoatga aylandi. Buning natijasida aholini sifatli iste'mol mahsulotlari bilan ta'minlash yildan yilga ortib, aholimizning oziq-ovqat manbayi bo'lib xizmat qilmoqda.

Hozirda iqtisodiyotni transformatsiyalashuvi yuz berayotgan bir paytda xo'jalik yuritish tizimida ko'plab davlatlar yangicha mexanizmlardan foydalanishni boshlab yuborishgani sir emas. Buning natijasida texnologiyalardan samarali foydalanish, mehnat taqsimoti, ixtisoslashuv, mavjud ishlab chiqarish va texnologik quvvatlardan oqilona foydalanishning yangicha ko'rinishlari maydonga kelmoqda yoki avvalgilari takomillashmoqda. Kundan kunga taraqqiyot darajasining dinamikasi shuni ko'rsatib berdiki, biror bir xo'jalik yuritish subyektini mustaqil rivojlanishidan ko'ra bir necha yondosh subyektlar bilan mustanosib aloqa o'tatish mustahkam iqtisodiy o'sish garovi bo'lmoqda.

Adabiyotlar tahlili. Sanoatda innovatsiyalarni joriy etish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar asosan innovatsion tizimlar, ularni mahalliy muhitdagi amal qilish qonuniyatlari va innovatsiyalarga davlat siyosatining tarmoqlarda qo'llanilishi, klasterlar yoki mintaqalararo innovatsiyalashuv darajasi mavjudligi va ichki va tashqi omillar ta'siriga qaratilgan.

Ammo, sanoat kooperatsiyalarni joriy etilishi ko'pincha yirik korxonalar darajasida sodir bo'ladigan hodisa sanaladi. Biz ushbu tadqiqotimizda innovatsion rivojlanish masalasini makroiqtisodiy darajada tahlil qildik.

Sanoat mahsulotlarini ishlab chiqaruvchi va uni qayta ishlovchi korxonalar o'rtasidagi kooperatsiya munosabatlarini rivojlantirish dunyoning ko'plab mamlakatlari va yurtimizning bir necha izlanuvchilari tomonidan keng tadqiq etilgan. Jumladan, kooperatsiyaning boshlang'ich tushunchalari va uslubiy jihatlarini xorijiy olimlardan R.Ouen, U.King, Ye.Norson, F. Rayffayzen, A. Sapiro, Ch.Fure va boshqalar tomonidan tadqiq etilgan.¹

Bundan tashqari sanoatda kooperatsiya nazariyasi, uning iqtisodiy-tashkiliy asoslari, ijtimoiy jihatlarini, ishlab chiqarish kooperatsiyasining konseptual asoslari MDH davlatlari olimlaridan M.N.Tugan-Baranovskiy, N.D.Kondratev, A.V.Chayanov, N.P.Makarov, I.V.Yemelyanov tomonidan tadqiq etilgan.²

Tadqiqot metodologiyasi. Bu tadqiqotdan ko'zlagan maqsadi murakkab ijtimoiy-iqtisodiy tizim sifatida milliy iqtisodiyotning asosiy bo'g'ini bo'lgan sanoatda korxonalar o'rtasida kooperatsiyalarni joriy etishning amaliyoti va unda mavjud muammolar sabablarini tahlil qilish hisoblanadi. Milliy iqtisodiyotni mavjud potensial holatini baholash va yuqori texnologik jarayonlarni amalga oshirishdagi kamchiliklarni bartaraf etish uchun bir necha quyidagi vazifalar qo'yiladi:

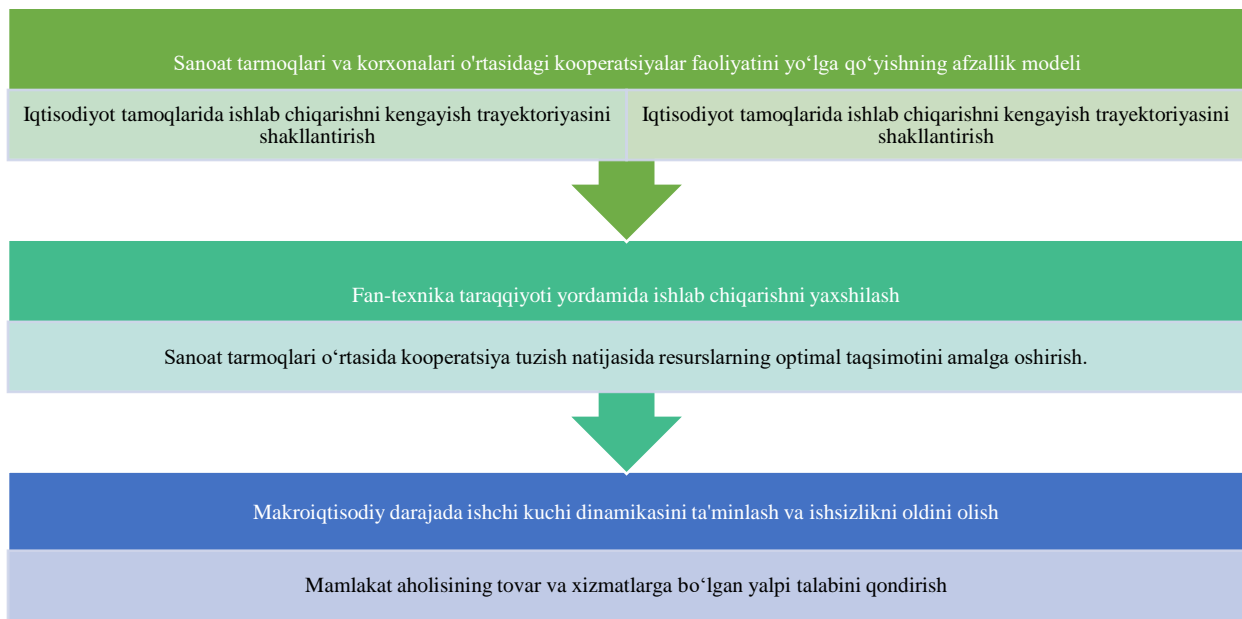
- Sanoatlashuv jarayonlarini amalga oshirish va uni takomillashtirishning dunyodagi yetakchi mamlakatlar tajribasini o'rganish va mamlakatimizda potensialiga mos tomonlarini o'zlashtirish;
- neoindustrial rivojlanishning kooperatsiyalashuv bo'yicha xalqaro tajribasining aniqlangan o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda mahalliy iqtisodiyotni o'zgartirishning joriy tendensiyalari va istiqbolli yo'nalishlarini aniqlash.
- sanoatni innovatsion rivojlantirishga va ishlab chiqarishni sifat va son jihatdan yaxshilashga xizmat qiluvchi omillarni o'rganish va o'zlashtirish.

Tadqiqotda omilli, tarixiy, statistik, qiyosiy va tizimli tahlil usullari, ekspert baholash usuli qo'llanildi, bu esa muallifga qo'yilgan vazifalarni hal etish imkonini berdi.

Natijalar va muhokama. Ilg'or taraqqiyotning asosiy shartlaridan biri bu ko'plab xo'jalik subyektlarining sa'y-harakatlarini birlashtirishdir. Korxonaning barqarorligi uning o'ziga xos resurslari yig'indisi, ulardan foydalanish samaradorligi darajasi va mintaqa yoki sanoatning boshqa sanoat korxonalarini bilan ishlab chiqarish kooperatsiyasi uchun yaxshi sharoitlar bilan belgilanadi. Sanoatni kooperativ o'zaro ta'siri ma'lum bir korxonada ularni qayta taqsimlash tufayli ma'lum resurslarning yetishmasligini qoplaydi, bu takror ishlab chiqarish siklining uzluksizligini ta'minlaydi. Sanoat mahsulotlari kooperativ doirasida meva-sabzavot mahsulotlarini tayyorlash, saqlash va iste'molchiga yetkazish bilan bog'liq iqtisodiy model quyidagi masalalarni o'z ichiga qamrab olishi lozim (1-rasm).

¹Зарождение и развитие кооперативного движения в Европе и Америке, пропагандистская и организаторская деятельность основоположников кооперации: Р. Оуэна, Ф. Райффайзена, У. Кинга. Русская школа кооперативной мысли (И.В. Емельянов, В.Ф. Тотоминанц).

²Чаянов А.В. О сельскохозяйственной кооперации / А. В. Чаянов. – Саратов: Приволж. кн. изд-во, 1989. – 176 с.; Туган-Барановский, М. И. Социально-экономическая природа кооперации / М. И. Туган-Барановский. – М.: Экономика, 1989. – С. 100–117.

1-rasm. Sanoat tarmoqlari va korxonalari o'rtasidagi kooperatsiyalar faoliyatini yo'lga qo'yishning afzallik modeli³

Yuqoridagi modeldan shuni xulosa qilish mumkinki, ishlab chiqarish kooperatsiyasi modeli faoliyati bevosita mamlakat iqtisodiyotining ko'plab yo'nalishlarda rivojlanishi va samarali harakatiga sababchi bo'ladi. Ko'rib turganingizdek bevosita ishlab chiqarish jarayonlarini kooperatsiyalashuvi iqtisodiyot tamoqlarida ishlab chiqarishni kengayish trayektoriyasini shakllantirishga sababchi boladi. Ishlab chiqarish trayektoriyasi deganda biz ma'lum tur ishlab chiqarish yo'nalishlarini shakllanishi va aniq bir mahsulot bo'yicha ixtisoslashuvni tushunishimiz mumkin. Bu esa o'z navbatida bir vaqtning o'zida bosh manbalarni mamlakat miqyosida turli yo'nalishlarga bura olish imkoniyatini yaratadi. Bundan tashqari bu modelda ta'kidlangan boshqa afzal jihatlar ham talaygina.

Yuqoridagi modelga qo'shimcha ravishda sanoat tarmoqlari va korxonalari kooperatsiyaning ijtimoiy muammolari hal qilish, mamlakat aholisining yuqori ijtimoiy faolligini shakllantirish qobiliyati sanoatda tarmoqlar kooperatsiyasini boshqaruv shaklining iqtisodiy samaradorligini oshirish uchun maqbul shart-sharoitlarni yaratadi.

Sanoatda kooperatsiyalarning xo'jalik yurituvchi subyektlar sifatida faoliyati ichki va tashqi omillar ta'sirida bo'lib, ularning ta'sir qilish liniyalari ko'pincha qarama-qarshi xarakterga ega. Ichki – bu kooperatsiya tarmoqlari va korxonalari faoliyati, tashqi-bozor raqobat muhiti va davlat instituti. Ushbu omillar o'z manfaatlarini ifodalaydi, ularning izchilligining yo'qligi esa kooperatsiya jarayonlarini boshqaruvda uzviyligini yuzaga keltiradi.

Boshqaruv shakli sifatida kooperatsiya samaradorligi mexanizmining tarkibiy qismlari turlicha hisoblanadi. Sanoatda kooperatsiyasining har qanday shaklining tashkiliy va iqtisodiy jarayonlari ushbu manfaatlarni muvofiqlashtirish mexanizmini yaratadigan, ishlashini ta'minlaydigan va shu bilan birga ularning samarali faoliyatini ta'minlaydigan tuzilmalarni o'z ichiga olishi kerak. Bularga davlat institutlari, raqobat muhiti, aksiyadorlar va yollangan xodimlar kiradi. Kooperativlik mexanizmi va samaradorligining iqtisodiy shakl sifatida o'zaro ta'siri 1-jadvalda aks ettirilgan.

1-jadval.

Sanoat tarmoqlari va korxonalari kooperatsiyani rivojlantirish mexanizmlarining samarali va ustunlik jihatlari

	Kooperatsiyaning funksiyalari	Kooperatsiyaning samaradorligi	Samaradorlik mezonlari
Bozor va raqobat	Xo'jalik va tadbirkorlik faoliyati	Iqtisodiy samaradorlik	Daromad, tejash, moliyaviy barqarorlik, barqarorlik, moslashish, moslashuvchanlik, sifat
Kooperatsiya ishtirokchilari	Ijtimoiy faoliyat	Ijtimoiy samaradorlik	Mehnatga munosabat, motivatsiya, ish bilan ta'minlash, manfaatlarni himoya qilish, maqsad birligi
Yollangan xodimlar	Boshqaruv	Boshqaruv samaradorligi	Demokratik boshqaruv: rejalashtirish va maqsadlarni belgilashda ta'sir darajasi, rollarning izchilligi
Davlat institutlari	Davlat siyosatiga muvofiq faoliyatni amalga oshirish	Milliy iqtisodiy samaradorlik	Ekologik toza, kooperativ boshqaruv shakli va jamiyat uchun barcha imtiyozlarning muvofiqligi

Xususan, fan-texnika taraqqiyoti yordamida ishlab chiqarishni yaxshilash imkoniyatlarini oshishi mumkinligi. Sanoat, ayniqsa, uning eng muhim sohasi bo'lgan og'ir sanoat, mamlakatda kengaytirilgan takror ishlab chiqarishning asosi hisoblanadi. U moddiy-texnika vositalarini o'zi va boshqa tarmoqlar uchun takror ishlab chiqarish bilan bir vaqtda jamiyat a'zolari o'rtasidagi ijtimoiy ishlab chiqarish munosabatlarini takomillashtirib boradi. Bu jarayonga qanday erishish mumkin yoki kooperatsiyaning fan-texnika taraqqiyotiga qanday aloqasi bor degan o'rinli savol tug'iladi. Sanoat kooperatsiyasida bir necha turli xo'jalik subyektlari aniq bir iqtisodiy faoliyatning tashkil etish uchun birlashadilar shu nuqtada ular mavjud taraqqiy darajasini kooperatsiya

a'zolari o'rtasida taqsimlaydi yoki bo'lishadi va ushbu jarayonda fan-texnika yutuqlari darajasi qolganlarda ham yaxshilanishi kuzatiladi.

Sanoat tarmoqlari o'rtasida kooperatsiya tuzish natijasida resurslarning optimal taqsimotini amalga oshirish imkoniyati ham yuqoridagi afzalliklardan hisoblanadi har bir korxonada kooperatsiyalashuvda o'ziga ma'lum ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish vazifasini oladi bu esa nafaqat resurslar bilan samarali ishlash imkoniyatini beradi balki mehnat taqsimotini ham to'g'ri yo'lga qo'yilishini ta'minlaydi. Natijada, makroiqtisodiy darajada ishchi kuchi dinamikasi yaxshilanadi va ishsizlikning ijtimoiy oqibatlarining oldi olinadi.

³Muallif ishlantmasi

Sanoat tarmoqlari va korxonalarini tuzilmasini rivojlantirish bilan bog'liq jarayonlarni nazariy asoslash uchun birinchi navbatda ushbu yo'nalishda qilingan nazariy ishlarni tahlil etish va amaliyotga tatbiq etish zarurdir. Sanoat tarmoqlari va korxonalar rivojlanish nazariyalari iqtisodiy-ijtimoiy jihatdan bir necha yo'nalishlarda asoslanadi va shu asosda sanoat tuzilmalari hamda tarmoq munosabatlarining barcha xilma-xilligi ta'kidlanadi.

Hozirda aholi sonini tez fursatlarda oshishi o'z-o'zidan ishlab chiqarishga yuklama beradi bu esa aholi ehtiyojlarini tez fursatlarda ta'minlash zaruriyatini yuzaga keltiradi bu holatda bozordagi mavjud bir necha korxonaga yuqori ehtiyojni qondira olishi qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Ishlab chiqarish, tashish va sotish jarayonlari ko'p vaqt talab qiladi va yuqori texnologiyalarni talab etuvchi jarayonlar hisoblanadi. Bu holatda sanoat kooperatsiyasi ushbu muammolarni samarali va o'z vaqtida hal etishga yordam beradi.

Ushbu omillarni hisobga olib yildan yilga yuritimizda xalqaro tajribalarni o'zlashtirgan holatda sanoatni kooperatsiyalashuv jarayonlarini yangi bosqichga olib chiqish muhim vazifa sifatida qaralmoqda. Buni bevosida qabul qilinayotgan qarorlarda ham ko'rish mumkin. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 1-maydagi PQ-4302-son "Sanoat kooperatsiyasini yanada rivojlantirish va talab yuqori bo'lgan mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish chora-tadbirlari" to'g'risidagi qarori yoki 2022-yil 24-yanvardagi PQ-99-son "Respublikada ishlab chiqarishni rivojlantirish va sanoat kooperatsiyasini kengaytirishning samarali tizimini yaratish chora-tadbirlari" to'g'risida hamda boshqa qaror va farmonlar buni bevosita dalili hisoblanadi.

Bularning barchasi sanoat kooperatsiyasi fenomenini batafsil o'rganish, amaliyotga joriy etish va mintaqaning barqaror iqtisodiy o'sishiga ta'sir darajasini aniqlash zaruriyatini anglatadi.

Yuqorida ta'kidlangan chora-tadbirlarni amalga oshirish miqyosida O'zbekiston va Qozog'iston o'zaro rivojlangan innovatsion yutuqlardan foyalangan holatda sanoat tarmoqlari va korxonalarini kooperatsiyasini kengaytirish va takomillashirish bo'yicha muhim hisoblangan "Yo'l xaritasi"ni amalga oshirishda ham yutuqlarga erishildi. Bu yo'nalishdagi hamkorlikni rivojlantirish, jumladan, yangi istiqbolli loyihalarni ishlab chiqish va tadbirkorlarni birgalikda biznes hamkorlikka jalb etishga o'zaro intilish borligi bildirildi.

Shu nuqtayi nazardan, ushbu tashabbuslar natijasi o'laroq ikkala mamlakatning chegarasidagi Xalqaro sanoat kooperatsiyasi markazi tashkil qilinishini alohida e'tirof etish mumkin. Ushbu markazning muhim jihatlari yetarlicha bo'lib zarur ishlab chiqarish infratuzilmasi bilan jihozlanishi rejalashtirilyapti. Uning rezidentlari o'zbekistonlik va qozog'istonlik tadbirkorlarni qo'shma sanoat korxonalarini tashkil etishga jalb qiladigan bir qator imtiyoz va referensiyalarga ega bo'ladi. Ushbu hamkorlik doirasida umumiy qiymati 5,9 milliard dollarga teng bo'lgan qo'shma loyiha va tashabbuslarni amalga oshirish bo'yicha ikki tomonlama bitimlar imzolandi⁴.

Bundan tashqari O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining maslahat uchrashuvlarida markaziy osiyoda o'zaro hamkorlik masalalarini yanada jadallashtirish, aniqrog'i, sanoat sohasida qo'shma loyihalarni yo'lga qo'yish – muhim masala sifatida ilgari surilmoqda. Xususan, sanoat kooperatsiyasini kengaytirish ustivor masala sifatida ko'rilmoqda. Markaziy Osiyo mintaqasida mintaqaviy qiymat zanjirlarini, shu jumladan, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradigan sanoat va qishloq xo'jaligi klasterlarini yaratish mahalliy tayyor mahsulot ishlab chiqaruvchilarning eksport imkoniyatlarini oshirishga yordam beradi.

Masalan, mintaqadagi qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari o'rtasidagi hamkorlik meva va sabzavotlarni uchinchi mamlakatlarga eksport qilish uchun tayyor mahsulotga qayta ishlash uchun qo'shma ishlab chiqarish quvvatlarini yaratishga qaratilgan bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, Markaziy Osiyo mamlakatlarida O'zbekiston eksport salohiyatini oshirish imkoniyatiga ega bo'lgan sohalarda (elektrotexnika, avtomobilsozlik, kimyo sanoati, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash va boshqalar) qo'shma korxonalar va sanoat kooperatsiyalarini tashkil etish amaliyotini davom ettirish muhim amaliyotdir.⁵

Yuqoridagi fikrlarni isbotini amaliyotda to'g'ridan-to'g'ri qo'llagan malakalar tajribasida ko'rish mumkin. Misol tariqasida Amerika sanoatida, masalan, hozirgi kunda 500 mingdan ortiq kichik firmalar faoliyat ko'rsatmoqda va ular mahsulot umumiy hajmining taxminan 40 foizini ishlab chiqaradi. Bu kichik firmalar esa bevosita kooperatsion tarzda katta ishlab chiqarish tarmoqlari, korxonalarini bilan birlashgan holatdan yakuniy iqtisodiy ne'malarni yaratadi.

Ispaniya kichik tadbirkorlik subyektlari ko'plab topiladi. Bu yerda jami korxonalarining 99,7 foizini tashkil qilgan kichik korxonalar yalpi sanoat mahsulotining 70 foizini, eksportning 75 foizini beradi, ularda iqtisodiy faol aholining 85 foizi ish bilan band. Qiziq tarafi shundaki ushbu korxonalarining 90% dan yuqorisi kooperatsiya tarzida birlashgan kichik firmalardir. Bundan shuni xulosa etish mumkinki sanoatni kooperatsiya tarzida ishlashini ta'minlash mamlakatda ishchi kuchini bandligini taminlabgina qolmay xo'jalik yuritish subyektlarini samarali o'sishga yetaklaydi⁶.

Yuqoridagilardan tashqari tarmoqlararo sanoat kooperatsiyasini rivojlantirish, tayyor mahsulotlar, butlovchi qismlar va materiallar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish dasturini amalga oshirish doirasida tadbirkorlik subyektlari tomonidan 2023-yilning yanvar-mart oylarida 68,4 mlrd. so'mlik mahalliyashtirilgan mahsulot ishlab chiqarildi.

Tayyor mahsulotlar, butlovchi buyumlar va materiallar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish hajmlarining o'sishi bo'yicha chora-tadbirlarning amalga oshirilishi, korxonalarining ishlab chiqarish faoliyati uchun zarur bo'lgan sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish o'sishining va import tovarlari qisqarishining omillaridan biri hisoblanadi.

1-jadval.

Tarmoqlararo sanoat kooperatsiyasini rivojlantirish va mahalliyashtirishni qo'llab quvvatlash dasturi asosida qayd etilgan ko'rsatkichlari⁷

	2022-yil yanvar-mart	2023-yil yanvar-mart
Loyihalar soni, birlik	41	10
Korxonalar soni, birlik	22	9
Ishlab chiqarish hajmi, mlrd.so'm	128,3	68,4
Eksport qilingan mahalliyashtirilgan mahsulot hajmi, mln. AQSh doll.	1,0	5,9
Yaratilgan yangi ish o'rinlari, birlik	55	5

Ko'rinib turibdiki, sanoat kooperatsiyasi rag'batlantiruvchi rol o'ynaydi. Iqtisodiy nazariya nuqtayi nazaridan sanoat kooperatsiyasi

boshqaruv shakli sifatida iqtisodiy rivojlanish sur'atlarini sezilarli darajada tezlashtirishi mumkin. Bundan tashqari, sanoat kooperatsiyasini

⁴ <https://review.uz/uz/post/ozbekiston-va-qozogiston-chegara-hududida-xalqaro-sanoat-kooperatsiyasi-markazi-tashkil-qilinadi>

⁵ <https://review.uz/uz/post/ozbekiston-va-qozogiston-chegara-hududida-xalqaro-sanoat-kooperatsiyasi-markazi-tashkil-qilinadi>

⁶ <https://journal.jbnuu.uz/>

⁷ <https://stat.uz/uz/>

rag'batlantirish aholi daromadlarining oshishiga xizmat qilmoqda, chunki kooperativ kompaniyalarning mahsulot hamda xizmatlaridan iste'molchilar soni, shuningdek, kooperatsiya asosida o'z biznesini tashkil eta oladiganlar soni ortib bormoqda.

Hisobot davrida sanoat kooperatsiyasi va mahalliyashtirish bo'yicha xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalar tomonidan 1920,3 mlrd. so'mlik mahsulot ishlab chiqarildi. Qo'shma korxonalarining sanoat ishlab chiqarishdagi ulushi 50,5 foizni tashkil etdi.

2022-yilda mahalliyashtirish, sanoatda kooperatsion aloqalarni rivojlantirish bo'yicha erishilgan natijalar va 2023-yilgi rejalar to'g'risidagi 2022-yil mahalliyashtirish dasturi doirasida qiymati 21.9 mlrd.so'm bo'lgan 140 turdagi 16 ming 96 dona mahalliyashtirilgan mahsulotlar ishlab chiqarilishi belgilangan bo'lib, amalda qiymati 25.9 mlrd. so'm bo'lgan 140 turdagi 34 ming 195 dona mahsulotlar ishlab chiqarilishi ta'minlandi (rejaga nisbatan 118,3%).

Kooperatsiya aloqalarini kengaytirish bo'yicha yillik reja 154.8 mlrd. so'm etib belgilangan bo'lib, amalda ushbu ko'rsatkich 157.1 mlrd. so'mga bajarildi (belgilangan ko'rsatkichga nisbatan 101,5%).

Importni optimallashtirish yillik hajmi 15.6 mln. dollarga rejalashtirilgan bo'lib, amalda 16.2 mln. dollarga yetkazildi (belgilangan ko'rsatkichga nisbatan 103,6%).

Joriy yilda esa sanoat kooperatsiyasi va mahalliyashtirish dasturi doirasida qiymati 35.0 mlrd.so'm (2022-yilga nisbatan 160 %) bo'lgan mahsulot ishlab chiqarish hamda kooperatsiya aloqalarini kengaytirish bo'yicha qiymati 169.1 mlrd. so'm (2022-yilga nisbatan 107,6%) bo'lgan shartnomalar imzolash ko'zda tutilmoqda. 2023-yil davomida mahalliyashtirilgan mahsulot ishlab chiqarish hamda kooperatsiya aloqalarini kengaytirish hisobiga 17.2 mln.dollar qiymatida importni optimallashtirish rejalashtirilgan.

Kooperatsiya savdolari bo'yicha 2022-yilda 154.8 mlrd.so'mlik mahsulot xarid qilish prognoz qilingan bo'lib, amalda 157.1 mlrd.so'mga yoki 102 % ga bajarildi.

Yil yakuniga qadar importni qisqartirish 15.6 mln.dollarga rejalashtirilgan bo'lib, amalda ushbu ko'rsatkich 16.2 mln.dollar (rejaga nisbatan – 104 foiz)ni tashkil etdi.

2023-yilda mahalliyashtirish dasturi doirasida 35 ta loyiha asosida qiymati 35.0 mlrd.so'mlik mahsulot ishlab chiqarilishi hamda Kooperatsiya savdolari bo'yicha 169.1 mlrd. so'mlik mahsulot xarid qilish prognoz qilingan.⁸

Yil yakuniga qadar importni qisqartirish 17.2 mln. dollar rejalashtirilgan bo'lib 2022-yil rejaga nisbatan – 110 foizni tashkil etadi.

Sanoat kooperatsiyasining o'ziga xosligi shundaki, u biznesdagi muvaffaqiyatsizlik xavfini kamaytiradi, qo'shimcha ish o'rinlari yaratadi, ijobiy tajriba va bilim beradi, demak, tadbirkorlikni rivojlantirish omili hisoblanadi. Bularning barchasi mamlakat (yoki mamlakatlar guruhi) uchun iqtisodiy o'sish manbayi va jahon iqtisodiyotining harakatlantiruvchi kuchi bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Yuqoridagi olimlar sanoat sektorining hududlar bo'yicha taqsimotining tadqiqot qilishlari mobaynida ushbu tarmoq rivojini yanada jadallashtiruvchi omil sifatida sanoat kooperatsiyalashuv shakllarini e'tirof etishgan. Bundan tashqari, xo'jalik yuritishni muhim tarmog'iga inson kapitalining geografiasiga emas, balki sanoat yerlarining geografiasini shakllanishi muhim bir joyda ularni to'planishiga bog'liq jarayon hisoblanadi. Ko'pgina olimlarning nazariyasini umumiy jihati shundaki sanoat korxonalarini tarqoq emas balki o'zaro hamkorlikda harakatlanishini muhim omil sifatida ko'rsatishgan. Bu esa sanoat subyektlarini mobiligiga ya'ni bozor va kapital oqimidan tortib tayyor mahsulotni ishlab chiqarish, tarqatish va sotish jarayonlarigacha bo'lgan barcha munosabatlariga kirishishda

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" gi 2022yil 28-yanvardagi PF-60 sonli Farmoni.

2. Berkinov B.B., Aynakulov M.A. "Kichik tadbirkorlik korxonalarining yirik korxonalar bilan ishlab chiqarish kooperatsiyasi". Monografiya - Jizzax.: 2004-114 b. // Berkinov B.B., Aynakulov M.A. "Production cooperation of small business enterprises with large enterprises". Monograph - Jizzakh.: 2004-114 p.

3. Isanov A.P., "Transformatsiya negizida xo'jalik yuritish klasteribo'yicha xorijiy mamlakatlar tajribasi" "Computer science and engineering technologies" International scientific and technical conference on October 14-15, 2022.

4. Xomidov, M. (2023). Analysis of the current state of

turtki bo'lib xizmat qiladi va ishlab chiqarish potentsialiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa va takliflar. Yuqoridagi tahlil va mulohazalardan shuni xulosa sifatida aytish mumkinki zamonaviy resurs taqchil sharoitda sanoatni modernizatsiya qilish, ishlab chiqarishni yangicha usullarini amaliyotga joriy etish muhim hisoblanadi. Sanoat tarmoqlari va korxonalar o'rtasida o'zaro kooperatsiyani tashkil etishilishi esa ishni jarayonlarda rag'batlantiruvchi va samarali yechim bo'lishi mumkin. Quyidagi taklif va mulohazalar esa qo'shimcha sifatida keltirib o'tish zarur

1. Hozirgi kunda tashkil etilayotgan chora-tadbirlar va olib borilayotgan ko'plab tadqiqotlar natijasi o'laroq, sanoat tarmoqlararo va korxonalararo kooperatsiyasi jarayonini nazariy-ilmii asoslari shakllanish va rivojlanish davridagi turli qarashlarga va uning bugungi kundagi mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish yo'nalishida bajarayotgan vazifalariga asoslanadigan bo'lsak, Sanoat tarmoqlari va korxonalarining mahsulotlari kooperatsiyasi tizimi ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatiga bizning nazarimizda o'ziga xos-xususiyatlarni inobatga olib kooperatsiya – bu ko'p odamlar bir xil yoki turli xil, o'zaro bog'liqlik, mehnat jarayonlarida birgalikda ishtirok etadigan maxsus mehnat shaklidir. Tadqiqotlar natijasida kooperatsiya – bu barcha ishtirokchilar uchun o'zaro foyda va har kimning manfaatlarini qondirish asosida resurslarni kamroq sarflash bilan umumiy maqsadga erishish uchun sheriklar o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarda o'z hamkorligi ma'nosida namoyon bo'ladigan iqtisodiy hodisadir. Kooperatsiyadan ko'zlangan asosiy maqsad qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilariga o'z iqtisodiyotini rivojlantirishda yordam berish va samaradorlikni oshirishdan iborat degan xulosaga kelindi.

2. Bizning fikrimizcha sanoat korxonalarini kooperatsiyasi natijasida yaratilgan mahsulotlarni segmentini yanada oshirish va korxonalararo hamkorlikni rivojlantirishning huquqiy asoslari yangi sanoat kooperatsiyalarini tashkil etish, ularning huquqiy va tashkiliy shakllarini, resurslarni taqdim etishda ishlab chiqarish, munosabatlarni tashkil etish tartibini, mahsulot marketingini, soliq tizimlarini, davlat va kooperativlar o'rtasidagi munosabatlarni, kooperativlarning o'zaro munosabatlarni, mulkni begonalashtirishga qarshi huquqiy kafolatlarni mustahkamlashni belgilovchi qonunlar, me'yoriy-huquqiy hujjatlar majmuyi sifatida tushunilishi kerak.

Tahlillarimiz shuni ko'rsatadiki, Sanoat mahsulotlarini kooperatsiyasini tashkil etish va shakllanish tamoyillari asosida qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishda, shu jumladan, sanoat mahsulotlari yetishtirishda, qayta ishlash va saqlashda "klaster", "kooperatsiya", "kooperativ" tushunchalarining takomillashgan mualliflik ta'rifi ishlab chiqildi. Xususan, taqqoslama tasniflanishi bilan farqlanishi hamda afzalliklari va ularni tashkil etish va shakllanish tamoyillari ehtiyojini to'raligicha yuqori saviyada qondirishga qaratilgan va ularga kam xarajatlar bilan tegishli darajada moddiy va ma'naviy jihatdan naf keltiradigan nuqsonsiz xizmatlar majmuasi ishlab chiqildi.

3. Sanoat mahsulotlarining samaradorlik ko'rsatkichlari texnologik, iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik samaradorlik turlariga ajratilgan holda meva- sabzavotchilik mahsulotlarining iqtisodiy samaradorligining mezon va ko'rsatkichlar orqali ifodalash mumkinligi asoslandi.

4. Olib borilgan tadqiqotlar jarayonida Sanoat mahsulotlari samaradorligini baholash metodikasi taklif etilgan bo'lib, integratsiyalashgan ishlab chiqarish alohida bosqichlarning iqtisodiy samaradorligini aniqlash yakuniy mahsulot ishlab chiqarish Sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish, xomashyo, tayyor mahsulotni saqlash, qayta ishlash va sotish yo'nalishlari hisobga olingan.

innovation implementation in improving the competitiveness of industry. Nazariy va amaliy tadqiqotlar xalqaro jurnali, 3(2), 56-64.

5. Xasanboy o'g'li, X. M. (2023). Mamlakatimiz iqtisodiyotini takomillashtirish jarayonida innovatsiyalarni joriy etishning o'rni. qo'qon universiteti xabarnomasi, 1, 69-72.

Web sahifalar

1. www.mineconomy.uz (O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi)

2. www.mehnat.uz (O'zbekiston Respublikasi Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligi)

3. www.mf.uz (O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi)

4. www.stat.uz (O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi)

⁸ <https://www.agmk.uz/uz/menu/program-of-localization>

5. www.ima.uz (O'zbekiston Respublikasi Intellektual mulk agentligi)
6. www.academy.uz (Fanlar akademiyasi)
7. <http://www.mfer.uz> (Tashqi savdo)
8. <http://www.cbu.uz> (O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki)
9. <http://www.gov.uz> (Hukumat sayti)
10. <http://www.wta.org> (Xalqaro savdo tashkiloti)
11. <http://www.tsue.uz> (TDIU sayti)
12. <http://www.press-review.uz> (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining matbuot xizmati).